

OSMANLI TÜRKÇESİNDE ARAPÇA VE FARŞÇA KÖKENLİ DUYGU SÖZCÜKLERİ

Ahmet Ferhat ÖZKAN*

ÖZ

Duyguların sadece biyolojik tepkiler değil, sosyo-kültürel inşalar olduğuna dair bilimsel perspektifin yükselişiyle birlikte sosyal bilimlerde "duygu çalışmaları" birçok alanda hız kazanmıştır. Duyguların tarihlerine, zaman içindeki değişimlerine ve kültürlerdeki farklılıklarına odaklanan "duygu tarihi" disiplini, bu amaçla tarihi ve edebî eserlerden yararlanmakta ve duyguların söz varlığına büyük önem vermektedir. Bu bakımdan Türkçedeki duygu sözcüklerine dair yapılan çalışmalar sadece Türk dili ve edebiyatı için değil, duyguların Türkçedeki tarihinin izini sürmek adına önemli veriler sunacaktır. Türkçenin özellikle on üçüncü yüzyıldan itibaren Batı sahasında farklı bir kültür dairesine dâhil olmasıyla birlikte yoğun etkileşime girdiği dillerden aldığı duygu sözcüklerinin tespiti bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Osmanlı Türkçesinde yer alan ve Arapça ve Farsça kaynaklı olan duygu sözcükleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, öncelikle Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca Türkçe Osmanlıca Lügat'i taranmış ve bir duyguyu karşılayan üç yüz doksan beş sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcükler aynı zamanda on dokuzuncu yüzyıldaki söz varlığının tespit edilmesi için başlıca sözlüklerden olan, Şemsettin Sami'nin Kamus-ı Türkî'sinde taranmış ve bu sözlükte var olan sözcüklerin anlamları da verilmiştir. Böylece, Osmanlı Türkçesindeki duyguya dair söz varlığının tespiti değil, aynı zamanda bu söz varlığının yeni edebî türlerin doğmaya başladığı on dokuzuncu yüzyıldaki edebî eserlerde varlıklarına dair bilgi edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Duygu Tarihi, Duygu Sözlüğü, Sözlükbilim, Duygular, Anlambilim.

ARABIC AND PERSIAN EMOTION WORDS OF OTTOMAN TURKISH

ABSTRACT

Emotion researches has gained momentum in many fields of social sciences with the rise of social constructivist perspective which claims emotions are not only biological impulses but also socio-cultural constructs. One of these disciplines, "the history of emotions", focuses on changes of emotions over time, and their differences in various cultures, with reference to historical texts and literary works to list emotional vocabulary of the language it focuses. In this regard, detecting emotional vocabulary of Turkish language would yield useful results not only for Turkish literature researches but also to track histories of emotions in Turkish. In this respect, it is important to detect the emotion words belonging to another cultural sphere, of which Turkish language in Western field starts to interact from 13th century. This lexicon search tries to identify Arabic and Persian originated "emotion nouns" of Ottoman Turkish from 13th to 19th centuries. For this purpose, Ottoman Turkish – Modern Turkish Dictionary of Ferit Devellioğlu, which is the most extended dictionary of Ottoman Turkish from 13th to 19th centuries, has been looked up item by item, and three hundred and ninety five words which express an emotion or an affect have been found. Afterwards, the vocabulary found in Devellioğlu Sözlük, searched in Kamus-ı Türkî, the most reliable dictionary of Ottoman Turkish for 19th century, to understand whether they still exist or is there any semantic changes. In this process it is aimed to determine the emotional lexicon which is borrowed from Arabic and Persian of Ottoman Turkish from 13th centuries to 19th centuries, and their situations especially in 19th century in which new genres of Turkish literatures emerged.

Keywords: History of Emotions, Emotional Lexicon, Lexicography, Emotions, Semantics.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 30.07.2021; Yayına Kabul Tarihi: 30.08.2021

* Arş. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, KONYA; ORCID: 0000-0001-9836-0175, E-posta: afozkan@erbakan.edu.tr

Giriş

Orta Çağ İngilizcesinde kullanılan duygu sözcüklerinin ve ifadelerinin bir sözlüğünü hazırlayan Michiko Ogura, çalışmasına duygu sözcüklerinin tarih içinde değişebildiğini söyleyerek başlar ve bunun sebeplerini şu şekilde maddeleştirir. 1. Dilin kendi sözcükleri arasındaki rekabet. 2. Dilin kendi sözcüğünün başka dilden ödünç bir sözcükle yer değiştirmesi 3. Bürünsel (*prosodic*) kurallardaki değişim. 4. Çevirilerde sözcük tercihleri değişimi” (2015, s. 4). Kimi durumlarda bu sebeplerin birlikte etkileri olabileceğini de belirten Ogura, İngiliz dilindeki duygu sözcüklerinden örnekler vererek bu maddeleri açıklar. Türkçedeki duygu sözcüklerinin zaman içindeki değişimlerinin ise çok daha geniş bir perspektife ihtiyaç duyduğu açıktır. Özellikle İslamiyet’in kabulü sonrasında kültür dairesinde yaşanan değişimle birlikte Türk dilinde Arapça ve Farsça sözcüklerin etkisi, Ogura’nın dilbilimsel izahlarından fazlasını gerektirir. Duygu tarihi disiplinin kurucu isimlerinden Barbara Rosenwein’in “duygu toplulukları” kavramı, bu değişikliği açıklama için kullanışlı bir aygıt olarak dikkat çekmektedir.

Rosenwein, “duygu toplulukları” kavramını “aynı duygusal ifade normlarına bağlı ve aynı veya ilgili duyguları değerli –veya değersiz- gören insanların oluşturduğu grup” olarak tanımlamıştır (1981, s. 2). Rosenwein, her ne kadar bir dönemde eş zamanlı farklı duygu topluluklarının da olabileceğini belirtse de İslamiyet’in kabulü ile birlikte Türk dilini konuşan insanların, İslamiyet’in kabulünden öncekilere kıyasla farklı bir “duygu topluluğu” oluşturduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Toplumsal inşacı duygu kuramını benimseyen Rosenwein, “duygu toplulukları”nın belirli bir “duygu sistemleri” olduğunu söyleyerek “duygu sistemlerini sözcükler ve sözcük kullanımları aracılığıyla açığa çıkarmak peşinde[dir]” (2019, s. 69). Rosenwein bu amaçla *Erken Orta Çağ’da Duygu Toplulukları* adlı kitabında Latince duygu sözcüklerini farklı kaynaklardan tarayarak Orta Çağ’ın duygu topluluklarını açıklamaya çalışır. Bu anlamda, Türkçede yapılacak “duygu tarihi” araştırmalarının temellerini de duygu sözcüklerinin varlıklarının tespit edilmesi büyük önem taşıyacaktır.

Nitekim Türkçenin Karahanlı ve Uygur dönemlerindeki duygu sözcüklerine dair yapılan kapsamlı çalışmalar Türkçede duygu tarihi çalışmaları için önemli veriler sunmaktadır. Savaş Şahin’in *Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller* (2012), Hüseyin Yıldız’ın *Eski Türkçede Mental Filler* (2016) ve Esra İlter’in *Karahanlı Türkçesinde Duygu Fiilleri* (2019) başlıklı doktora tezi çalışmaları bu dönemde kullanılan duygu fiillerini listelemektedir. Ayrıca, duygu sözcüklerini de kapsayan mental fiiller hakkında birçok bildiri, kitap bölümü ve makale yayımlanmıştır (Doğan vd. 2021, s. 196–197). Her ne kadar bu çalışmalar, bu sözcüklerin günümüz Türkçesindeki varlıklarına dair bir istatistik sunmasalar da Eski Türkçedeki söz varlığına ait duygu sözcüklerinin on dokuzuncu yüzyılda büyük oranda kaybolduğunu açık şekilde göstermektedir. Bu nedenle, Batı Türkçesinin yeni bir edebiyat dairesine ve yeni bir kültüre dâhil olduğu on üçüncü yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla dek kullandığı dilin duygu sözcükleri yelpazesini incelemek duygu tarihi ve sosyolojisi bakımından önem taşımaktadır.

Duygu sözcükleri üzerine yapılacak sözlükbilimsel araştırmaların karşılaştığı en önemli sorun, duygu kavramının anlam sınırları üzerinedir. Bir sözcüğün duygu veya duygulanım olup olmadığı veya temel duyguların tasnifine dair muğlaklık, duygu üzerine oluşturulacak literatürün sınırlarını muğlaklaştırmakta ve bilimsel bir tasnifi zorlaştırmaktadır. Henüz on sekizinci yüzyılda bilimsel bir kavram haline gelen *emotion*’ın (duygu) *affect* (duygulanım) veya *sentiment* (kültürleşmiş duygu) ile hangi bağlamlarda ve ne derece ayrıldığı konusunda duygu kuramcılarının farklı görüşleri vardır.¹ Nitekim, tarih

¹ Duygu (*emotion*), duygulanım (*affect*) ve kültürleşmiş duygu (*sentiment*) ve diğer duygu kavramlarına dair karşılaştırmalı bir izah denemesi için bk. (Özkan, 2019, s. 56–66).

boyunca “duygu kavramları”ndaki çeşitliğe işaret eden Ute Frevert (2014), bu kavramların çeşitliğini, “özel bir vaka” olarak nitelendirdiği on dokuzuncu yüzyılda duyguya dair farklı izahlarda bulunan düşünce sistemlerinin bir sonucu olarak açıklar. Frevert, çağdaş sosyal bilimler araştırmalarında on dokuzuncu yüzyılın duygu kavramları olan hislerden (*feeling*), tutkularından (*passion*), hevesten (*fervour*), duygulanım (*affect*), duyarlık (*sensibility*), iştah/arzu (*apetite*) gibi kavramlar yerine “duygu”dan (*emotion*) bahsedildiğini söyleyerek şunları ifade eder: “Bu kavramsal indirgeme en çok da bilimde kendisini gösterir. Psikoloji, tüm çalışmalarını neredeyse duygulanımlar (*affects*) ve duygular (*emotions*) üzerinden yürütür.” (2014, s. 16).

Herhangi bir duygu sözlüğün Latincenin duygu sözcüklerini listeleyen Rosenwein da bu soruna dikkat çeker ve duygu kavramını “tüm süreklilik, yoğunluklar ve çeşitlilikleriyle tüm duygulanımsal tepkileri ifade eden inşa edilmiş bir terim” (1981, s. 4) olarak kullandığını ifade eder. Rosenwein bu anlamda Orta Çağ’daki *pathos*’ları (*passions*), hisleri (*feeling*) ve daha dar bir anlamda duygulanımları (*affects*) “duygu” olarak değerlendirdiğini ifade eder. Bu çalışmada da Rosenwein’in yaklaşımı benimsemiş ve duygulanımsal bir tepki ifade eden tüm sözcükler “duygu sözcüğü” olarak kabul edilmiştir. Sözcüklerin tasnifinde ise herhangi bir “temel duygu” kategorisine bağlı kalınmamıştır.

Evrimsel veya biyolojik olarak tanımlanabilecek yaklaşıma göre duygular evrimsel sürecin bir ürünüdür ve biyolojik tabanlıdır. Bu yaklaşımı benimseyen kuramcılar bazı duyguların “temel” olarak belirlenebileceğini savunarak kendi temel duygularını belirlemişlerdir. Bunların en çok kabul göreni Darwin’in evrimsel duygu yaklaşımını benimseyip bunu çeşitlendiren Paul Ekman’ın temel duygular listesidir. Ekman (1992), “korku, öfke, mutluluk, üzüntü, şaşkınlık, sıkıntı” duygularını temel duygular olarak benimsemiş ve bunların evrensel olduklarını iddia etmiştir. Aynı şekilde, organizmacı yaklaşımı benimseyen kuramcılar kendi “temel duygular”ını belirlemiş ve bunların tüm zamanlar ve coğrafyalarda geçerli olduğunu savunmuşlardır (Kemper, 1987, s. 266). Öte yandan Rosenwein’in da içinde yer aldığı sosyal-inşacı görüş, duyguların biyoloji ve evrimle ilgilerini tümüyle reddetmeseler bile duyguların kültürel bir inşa oldukları görüşünü savunurlar (Prinz, 2012, s. 75). Bu yaklaşımın önemli isimlerinden James Averill, bir duygunun birden çok biyolojik sistemle ilgili olabileceğini, buna karşılık, bir biyolojik sistem birden fazla duyguyla ilgili olabileceğini hatırlatarak şöyle der: “İkinci olarak, duygusal sendromlar biyolojik tabanlı olduğu kadar kültürel tabanlı unsurları da kapsar” (1980, s. 328). Prinz, bu durumu C. Goddard’ın ve L.C. Briggs’in çalışmalarından aktardığı örneklerle temellendirir ve temel bir duygu olarak kabul edilen “kızgınlık”ın Unuit kültüründe oldukça sınırlı olduğunu; Malay dilinde ise “kızgınlık”ın tam bir karşılığının olmadığını ve buna en yakın karşılık olarak verilen “*marah*”ın saldırganlıktan daha çok, “somurtkan bir düşüncelilik ifadesi” ile ilişkilendirildiğini ifade eder (2012, s. 76). Temel duygular kavramının ve bu kavram tabanında oluşturulan listelerin geçersizliğini gösteren bu çalışmalar, sosyal inşacı bir bakışla, duyguları evrensel bir tasnife sıkıştırmanın ve belirli bir sayı ile sınırlandırmanın zorluğu daha da belirginleşir. Böylece, bir kültürde duygu sözcüklerine dair çeşitliği belirlemenin, o kültüre dair yapılacak sosyolojik ve antropolojik yorumlara olanak sağlayacağı görülür.

Bu çalışmada yer alan duygu sözcüklerinin temelini on dokuzuncu yüzyıl romanlarında yer alan duygu sözcüklerinin tespitine dair yapılan çalışma oluşturmaktadır. Ne var ki, olası gözden kaçırmalar veya farklı türlerde (örneğin Servet-i Fünun şiiri) kelime seçimlerinin daha farklı olabileceği göz önüne alınarak duygu sözcüklerine dair bir sözlük taramasının daha verimli ve doğru sonuçlar vereceği görülmüştür. Bu amaçla, Osmanlı Türkçesinde yer alan Arapça ve Farsça söz varlığı için en kapsamlı kaynaklardan biri olarak kabul edilen, Ferit Devellioğlu’nun *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*’ının genişletilmiş baskısı (2011) taranmıştır. Ne var ki bu tarama ile yetinilmemiş ve *Kamus-ı*

Türkî'den (Şemsettin Sami, 2019) de yararlanılarak bu sözcüklerin, deyim yerindeyse, sağlamaları yapılmıştır. Nitekim, sözlüğü yayıma hazırlayan Prof. Dr. Paşa Yavuzarslan da sözlüğün özelliklerini izah ederken *Kamus-ı Türkî*'nin kapsamını şu şekilde izah etmiştir: “Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî*'yi oluştururken o zamanki Osmanlı Türkçesinin temel söz varlığını eserine almaya çalışmış, Osmanlı Türkçesinde bazı az kullanılan kelimeleri almışsa da az kullanıldıklarını belirtmiştir” (2019, s. 6). Böylece Osmanlı Türkçesinin söz varlığı içinde yer alan kimi kelimelerin, yeni türlerin doğmaya başladığı Tanzimat döneminde varlıklarına dair sonuçlara ulaşmak da mümkün olmuştur.

Sözlüğün oluşturulmasında “duygu” ile diğer duygu kavramları arasındaki sınırlar, sosyal inşacı yaklaşım gereği yok sayılmışsa da sözcük türlerinde kimi sınırlandırmalar yapılmıştır. Duygu sıfatları sözlüğe alınmamış ve birleşik yapılardan türetilen duygu sözcüklerine yer verilmemiştir. Örneğin, “ızdırap” sözcüğü sözlükte kendisine yer bulurken, “acıklı, ızdırap verici [hâl]” anlamına gelen “adud” sözcüğü dışarıda bırakılmıştır. Aynı şekilde, mecaz anlamları herhangi bir duygu ifadesine karşılık gelen maddeler bu listeye dâhil edilmemiştir. “Kalpsiz, gönülsüz” anlamındaki “bî-dil” sözcüğü “1. korkak. 2. nüksesiz. 3. âşık” anlamlarını karşılarsa da bu nedenle aşağıdaki sözlükte yer almamıştır. Devellioğlu'nun sözlüğünde var olan bir sözcük, *Kamus-ı Türkî*'de başka bir anlamıyla verilmesi durumunda bu sözcüğün *Kamus-ı Türkî*'de var olmadığı belirtilmiştir. Örneğin, “azam” sözcüğünün karşılığı *Devellioğlu Sözlük*'te “1. kin, husumet, garaz, kötü niyet. 2. kıskançlık. 3. öfke, hiddet” olarak verilmiş, fakat *Kamus-ı Türkî*'de “azam” maddesi okurlarını “izam”a yönlendirmiş ve dört farklı izam maddesi Devellioğlu'nun sözlüğündeki karşılıktan farklı karşılıklar vermiştir. Bu durumda, “azam” sözcüğü için *Kamus-ı Türkî*'de bir karşılık olmadığı varsayılmıştır. Bir sözcüğün, Ferit Devellioğlu'nun sözlüğündeki bağlamından başka bir bağlamda kullanılması durumunda bu sözcüğün yine *Kamus-ı Türkî*'de var olmadığı ifade edilmiştir. Örneğin, Arapçada “mahzun olma” ve Farsçada “hırs” karşılığındaki كاد (kād) sözcüğünün *Kamus-ı Türkî*'de كاد (kād) harfleriyle karşılığı bulunsa da, bu anlamın farklı bir bağlamda olması nedeniyle (“Sint ağacından çıkan kâbız bir madde.”) bu anlam, كاد (kād) şeklinde yazılan (“boy, kamet”) sözcüğü gibi, yok sayılmıştır.

Osmanlı Türkçesinde Yabancı Kaynaklı Duygu Sözcükleri Sözlüğü

Sözcük	Kök ve tür	Devellioğlu Sözlük	Kamus-ı Türkî
'adâvet	a.i.	düşmanlık, yağılık. (bk. bugz)	1. düşmanlık, husumet. 2. kin, garaz, buğz.
'âr	a.i.	utanma.	1. şeyn, nakîsa, ayıp, utanacak şey. 2. utanma, mahcup olma, haya, mahcubiyet, şerm.
'azâb	a.i.	işkence, keder.	1. ceza, mücazat, cürüm ve kabahate karşı kanunun tayin ettiği muamele 2. ahirette günahkârlara ve şirk ve küfür ashabına verilecek ceza ve eziyet. 3. eziyet, cevir, ukubet, işkence. 4. mc. pek büyük sıkıntı, eziyet, elem-i şedid.
'azam	a.i.	1. kin, husumet, garaz, kötü niyet. 2. kıskançlık. 3. öfke, hiddet.	—
âdreng	f.i.	mihnet, sıkıntı, keder.	—
amân/ emân	a.i.	1. eminlik, korkusuzluk. 2. bağış, bağışlama.	1. korkusuzluk, emn, emniyet. 2. af, müsaade. 3. istîmân, ra'y.
anâkat	a.i.	ümidi boşa çıkma, muvaffakiyetsizlik,	—

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça Kökenli Duygu Sözcükleri

başarısızlık.			
ārāmiş	f.i.	dinleniş, rahat, huzur.	huzur, rahat.
ārîg	f.i.	1. gücenme, kırılma. 2. kıskançlık, haset. 3. nefret, kin, düşmanlık. (bk. ajig)	—
ārmān	f.i.	1. hasret, özleme, özleyiş. 2. zahmet, sıkıntı. 3. teessüf. 4. pişmanlık.	—
ars	f.i.	sevinç, ferahlık.	—
ārzū	f.i.	istek, heves.	1. istek, hâhiş. 2. emel, heves, meyil.
āsāyiş	f.i.	1. rahat, huzur. 2. güvenlik.	1. rahat, huzur. 2. emniyyet-i umumiyye, sulh u refâh-ı umûmî.
aşğ	a.i.	sevgi. [aşlı ışk'tır.]	sevgi, sevda, muhabbet, alaka, iptila.
āzerm	f.i.	1. utanma, haya. 2. şefkat. 3. haşmet.	—
āzîg	f.i.	nefret, kin; iğrenme.	—
āzîr	f.i.	1. ağrı, sızı akıntı, ıstırap. 2. azar.	—
āzreng	f.i.	1. son derece katı, sert. 2. çok keder, meşakkat, eziyet.	—
bağdā'	a.i.	şiddetli nefret, hiç sevmeyiş	—
bağza, bağzā	a.i.	şiddetli nefret, hiç sevmeyiş	—
bāk	a.i.	korku, sakınma; kaygı. bk. havf	korku, havf, bîm, ihtiraz.
befm	f.i.	keder, tasa, iç sıkıntısı.	—
behcet	a.i.	1. sevinç. 2. güzellik, güleryüzlülük, şirinlik. 3. erkek adı.	güzellik, hüsn ü bahâ. [bazı yeni lügatlerimizde bu kelimeye mesrûriyet manası dahi veriliyor, ve vakıan "behic" maddesi o manaya da geliyorsa da, "behcet" lügati asla mesrûriyet manasına gelmez.
behl	a.i.	1. lanet, nefret. 2. az şey, az su.	—
behs	a.i.	1. neşe ve güleryüzle karşılama. 2. cüret, yılmamazlık.	—
beht	a.i.	şaşkınlık, hayranlık.	şaşma, şaşakalma, şaşkınlık, hayret. [bâ'nın zammıyla galattır.]
bejmān	f.i.	1. hüznü, kederli, yaşlı. 2. yırtık, dökük, pejmürde.	—
belā	a.i.	gam, keder, musibet, afet, ceza, gayet zor iş, büyük gaile.	1. gam, keder, endûh, tasa. 2. afet. 3. adamın ne yapacağını bilmediği ağır ve sıkıntılı iş veya şahıs. 4. ağırlık, sıklet, sıkıntı, müşkülât. 5. ceza, mücazat, istihkak olunan ukubet.
belbāl, belbāle	a.i.	vesvese, telaş, tasa, kuruntu.	—
belel	a.i.	1. yaşlık, ıslaklık. 2. s. hastalıktan iyileşen. 3. zafer. 4. mihnet, keder. 5. düşkünlük. 6. mücadele, kavga.	—
beliyye	a.i.	felaket, keder, kasavet, tasa.	bela, musibet, müşkülât.
belvā	a.i.	keder, gam, tasa, felaket,	—

		ızdırap.	
betyâb	f.i.	dert, keder, mihnet.	—
beyûs	f.i.	1. istek. 2. ümit. 3. tamah. 4. yaltaklanma, alçak gönüllülük.	—
bez beze	a.i.	1. zafer, galebe, üstünlük. 2. nasip, pay, kısmet. 3. daralma, sıkılma.	—
bîm	f.i.	1. korku. (bk. havf) 2. tehlike.	korku, havf.
bişkel	f.i.	1. gam, kasavet, tasa. 2. kıvrıkcık saç. 3. eğri anahtar.	—
bityâr, bityâre	f.i.	elem, keder, sıkıntı.	—
buğz	a.i.	kin, nefret, sevmeme.	sevmeme, biri hakkında gizli ve kalbî adavet hissetme, kin, nefret, husumet.
büjhân	f.i.	gıpta, imrenme.	—
bürehâ	a.i.	vesvese, telaş, tasa, kuruntu.	—
cesk	f.i.	mihnet, keder; musibet.	—
cevr	a.i.	haksızlık, eza, cefa, eziyet, gadir, zulüm; sitem. tas. tarikat adamının ruhan ilerlemesine mani olan şey.	(cevir) haksızlık edip incitme, eza, cefa, sitem.
ceza	a.i.	sabırsızlıkla sızlanma.	—
ciger	f.i.	1. ciğer, bağır. 2. avaz. 3. keder, sıkıntı.	[aslı: ciger] asıl Fârîsî’de bizim karaciğer dediğimiz uzv-ı dâhilîye mahsus olup, lisanımızda akciğere dahi teşmil olunarak bu iki uzuv "kara" ve "ak" sıfatlarıyla birbirinden ayrılmıştır.
cüşiş	f.i.	çoşma, kaynama. (bk. cûş, cûşânî)	kaynama, galeyan, çoşma.
cübn	a.i.	korkaklık.	—
dâü'l-merak	a.i.	karasevda. fr. hypocondrie.	—
đarr	a.i.	sıkıntı, bela.	—
đarrâ'	a.i.	mihnet, keder; şiddet; bela.	[darrâ] mihnet, bela, şiddet. mukabili: serrâ.
dâü'l ğuşşa	a.b.i.	hek. karasevda, melankoli.	—
dehşet	a.i.	1. şaşma. 2. korku ve telaş gösterme, ürkme. 3. akla şaşkınlık verecek surette korkma, korku.	korkunç bir şey veya büyük bir tahlike önünde şaşıp kalma, dūçâr-ı havf ü telâş olma, ürkme.
demdeme	a.i.	1. hiddet, öfke. 2. hiddetle çıkışma, azarlama. 3. küfür, hakaret. 4. kırıp geçirme.	hiddetli söz söyleme. 2. istîsâl
derd	f.i.	1. dert, gam, keder, kasâvet, gasa, kaygı. 2. acı, ağrı, sızı.	[dert] 1. keder, acı, gussa, tasa. 2. zahmet, eziyet, meşakkat, renc. 3. yüreği ezen iç sıkıntısı.
đucret	a.i.	iç sıkıntısı, yürek darlığı. (bk. zucret)	sıkıntı, darlık, zahmet, zaruret.
ebz	a.i.	1. ürkme, kaçma. 2. birden ölme.	—

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça Kökenli Duygu Sözcükleri

ecim	a.i.	1. bir şeye çok devam etmekten usanç gelme. 2. birini, istemediği hale uğratma. 3. su -temizliğini kaybedip- bozulma.	—
edreng	f.i.	sıkıntı, musibet.	—
ehnâme	f.i.	1. aşk ve sevda 2. kendine çekidüzen verme.	—
elem	a.i.	ağrı, acı, sızı, sancı; keder, dert, maddi ve manevi ızdırıp.	1. ağrı, acı, sancı, vecâ. 2. keder, dert, gam.
emel	a.i.	ümit, umma, arzu, hırs, tamah.	1. umu, umma, ümit. 2. şiddetli arzu, hırs, tamah.
endişe	f.i.	düşünce; vesvese, merak, kaygı, gam, keder, şüphe, korku.	1. düşünce, tefekkür. 2. gam, keder, gaile. 3. şüphe, vesvese, merak.
endüh, enduh	f.i.	gam, keder, tasa, kaygı, üzüntü, sıkıntı.	tasa, kaygı, keder, gussa.
enüşâ	f.i.	1. mecuzi mezhebi. 2. sevinç. 3. adalet, iyilik.	—
erâvend	f.i.	1. şevk, arzu, istek. 2. şan, şeref.	—
erd	f.i.	1. kahır, öfke. 2. un.	—
ermân	f.i.	1. arzu, istek. 2. yerinme, pişman olma.	—
esef	a.i.	acıma, keder, hüznün, gam, tasa.	acıma, keder, fevt olan bir şeyden mahzun olma.
evgenc	f.i.	pişmanlık. (bk. nedamet)	—
ezâ	a.i.	incinme, incitme, can yakma, eziyet. (bk. cefa, cevr)	incitme, eziyet, recniş, cefa, cevir, azar.
fâide	a.i.	1. fayda, menfaat, kâr, kazanç. 2. ümit; hayır; işe yarama.	[fayda] 1. kazanç, kâr, nef', menfaat. 2. istifadeyi mucip bend ve fikra. 3. işe yarama, yararlık, hayır, ümit.
ferah	a.i.	gönül açıklığı, sevinç, sevinme.	sevinç, mesruriyyet, şâdmânlık, inşirah, gönül açıklığı
ferec	a.i.	1. gam, tasa ve sıkıntıdan kurtulma; kederden, darlıktan sonra gelen sevinç, teselli. 2. zafer.	hüzün ve keder ve me'yusiyetten sonra gelen sevinç ve hüsnühal, sıkıntı ve şiddet mukabili.
ferhat	a.i.	sevinç, neşe.	—
fernâs	f.i.	gaflet, şaşkınlık.	—
feza'	a.i.	1. korkma, bağırıp çağırma. 2. dayanamama. 3. ümitsizlik. 4. inleyip sızlanma.	korkup ürkererek birinin himaye ve tesahubuna kaçma, ibrâz-ı ye's ve dehşet etme, mesâibe karşı sabır ve metanet fikdanı.
firâk	a.i.	1. ayrılık, ayrılma; sevişenlerin ayrılığı. 2. hüznün, keder, sıkıntı.	1. sevişen iki kişinin birbirinden ayrılması, âşığın maşukasından ayrı düşmesi, ayrılık, hicran, firkat. 2. hüznün, mahzuniyyet, teessür.
fitne	a.i.	1. bela, mihnet, sıkıntı. 2. ayartma, azdırma. 3. fesat, ara bozma, karışıklık, ihtilal. 4. dinsizlik, canilik. 5. ceza. 6. delilik. 7. güzel yüz, güzel göz, güzel kadın.	1. azdırma, baştan çıkarma. 2. karışıklık, fesat, sûriş. 3. bâ'is-i fitne ve fesat olan hüsün ve letâfet-i dilber, âfet.

fütüh	a.i.c.	1. zafer, galibiyet, üstünlük. 2. açma, açılma, ferahlanma, gönül ferahlığı.	lütf-i ilâhî, merhamet-i ilâhiyye, ni'met-i rûhaniyye.
fütür	a.i.	1. zayıflık, gevşeklik, bezginlik, usanç, bıkmama. 2. keder, ümitsizlik.	1. gevşeklik, gayretsizlik, rehavet. 2. bıkmama, usanma.
ğadr	a.i.	1. hainlik, vefasızlık. 2. zulüm, merhametsizlik. 3. haksızlık 4. e. yazık.	[gadir] 1. emniyeti suistimal, vefasızlık, hainlik, hıyanet. 2. merhametsizlik, merhametsizce muamele, zulüm, sitem, cevir, cefa. 3. haksızlık, nahak yere ızzar.
ğaflet	a.i.	1. gafillik, boş bulunma, dalgınlık, dikkatsizlik, ihtiyatsızlık. 2. ihmal, endişesizlik.	[Terkîbât-ı Arabiyyede "gafle" suretinde bulunur.] gafillik, bîhaberlik, dalgınlık, boş bulunma.
ğâ'ile	a.i.	1. dert, sıkıntı, keder. 2. felaket, musibet. 3. uğraştırıcı ve sıkıntılı iş. 4. muharebe, savaş.	1. sıkıntılı iş, baş ağrısı veren meşguliyet, belâ, halli müşkül mesele, uğraştırıcı iş. 2. harp, muharebe, mesele.
ğaleyân (bk. feveran)	a.i.	kaynama, çalkanma, coşma	1. kaynama. 2. mc. cûş, hurûş, coşma.
ğam[m]	a.i.	keder, tasa, kaygı, dert.	tasa, kaygı, keder, dert, gussa, endûh
ğarâm	a.i.	aşk, sevda, şiddetli arzu, fazla gönül düşkünlüğü.	derd-i ışk, firak, hicran, iştîyak, fevkalâde muhabbet ve hasret.
ğaym	a.i.	1. bulut. 2. susama, susuzluk. 3. kin.	—
ğayret	a.i.	1. çalışma, çabalama. 2. kıskanma, çekememe. 3. aziz ve kutsal bir şeye tecavüz edildiğini görmekten doğan asil, temiz duygu.	1. kıskanma, kıskançlık. 2. muazzez ve mukaddes bir şeye ağyarın tecavüz ve taarruzunu görmekten hâsıl olan ademi-i tahammül his ve hâl memdûhu, hamiyet. 4. sabır, tahammül, bir bela vukuunda merdane davranma.
ğayz	a.i.	hiddet, öfke, kızma, kızgınlık, kızgınlık başlatıcı hınç. (bk. gazab)	dargınlık, hiddet, gazap, kızgınlık.
ğazab	a.i.	dargınlık, kızgınlık, darılma, kızma, hiddet, öfke (bk. gayz)	[gazap] öfke [öğke], hiddet, kızma, kızgınlık.
gezend	f.i.	1. zarar, ziyan. 2. elem, keder, afet, musibet.	zarar, ziyan, hasar.
ğıbta	a.i.	aynı hali şiddetle arzu etme, imrenme.	[ğıpta] diğerinin hüsn-i halini arzu etme, imrenme. "ğıpta"nın "haset"ten farkı verdir: hasetçi başkasındaki nimet ve hüsn-i hâlin zevalini, ğıpta eden ise onun zevalini istemeksizin yalnız kendisinde dahi olmasını arzu eder. haset memnu ve mezmûm, ğıpta ise caizdir.
ğill	a.i.	gizlik kin ve garez, düşmanlık. (daima "ğışş" ile birlikte kullanılır.)	[gıl] gizli husumet, kin, garaz. "ğışş" ile beraber kullanılır.]
ğınâ'	a.i.	1. zenginlik, bolluk. 2. usanç, bıkmalık. 3. şarkı, türkü, nağme, ezgi, ırmalama.	1. iktifa, kifayet lüzumu miktarına malik olup ziyade istememe. 2. zenginlik, maldarlık, servet ve sâ mân. mc. usanç, bıkmama.

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça Kökenli Duygu Sözcükleri

ğufrân	a.i.	affetme, merhamet etme, yarlıgama.	af, merhamet, rahmet.
ğuşşa	a.i.	keder, kaygı, tasa.	tasa, keder, kaygı, gam, hüzn.
gün	f.i.	haya, husye.	—
habe	f.i.	boğulma, bunalma, sıkılma.	—
hacel	a.i.	utanma, utanıp şaşırma. (bk. hacalet, haclet)	[hacalet] utanma, mahcubiyet, şerm.
hâcis	a.i.	1. gam, tasa. 2. hatıra.	—
haclet	a.i.	utanma, şaşırma. (bk. hacalet, hacel)	utanma, hacâlet
hadşe	a.i.	manevi rahatsızlık, vesvese, merak, ürküntü.	zihin tırmalanma, vesvese, gocunma.
hafağân	a.i.	1. ıstırap, sıkıntı; çarpma, vurma. 2. yürek oynaması.	yürek oynaması, çarpıntı.
hafl	a.i.	1. kederlenme, tasalanma. 2. toplanma, toplantı.	—
hâhiş	f.i.	istek, arzu, isteyiş.	—
hakka	a.i.	1. devamlı musibet, âfet, keder. 2. kıyamet günü.	—
halâl	a.i.	1. dostluk.	—
hanîn	a.i.	1. şevk, arzu, iştıyak, istek. 2. şiddetli arzudan doğan feryat, inilti.	inleme, zari, ah enîn.
hârḥâr	f.i.	1. gönül üzüntüsü, yürek sıkıntısı. 2. devamlı istek. 3. sürekli kaşıntı.	—
hased	a.i.	kıskançlık, çekememezlik, günü.	başkasının nimet ve faziletini çekemeyip zevalini arzu etme, kıskanma, günü (günü).
hasret	a.i.	ele geçirilemeyen veya elden kaçırılan bir nimete üzülp yanma, iç çekme, inleme; üzüntü, iç sıkıntısı, keder, zahmet, eseflenme, göreceği gelme, özleyiş. (bk. iştıyak)	1. ele geçemeyen veya fevt edilen bir nimete teessüf edip yanma ve iç çekme. 2. iştıyak, göreceği gelmek.
haşye, haşyet	a.i.	korku, korkma.	korku, havf.
havf	a.i.	korku, korkma. psik. fobya, yığı.	korku, [lisanımızda masdariyyet manasıyla "havf etmek" suretinde istimali gariptir.]
hayâ'	a.i.	1. utanma, sıkılma. 2. ar, namus, edep. 3. Allah korkusu ile günahtan kaçınma.	utanma, hacalet, şerm, mahcubiyet.
haybet	a.i.	mahrum ve meyas olmak, mahrumluk.	—
hazen, hüzn	a.i.	gam, keder, tasa.	keder, gam, mağmumiyet.
hazz	a.i.	1. hoşlanma, zevklenme; sevinç, memnurluk. 2. baht, talih, saadet, kıymet.	1. hisse, behre, nasip. 2. hoşlanma, hoş gitme, lezzet-yab olma. 3. sevinme, sürur, şâdî, memnuniyet.
hemm	a.i.	gam, keder, tasa, kaygı.	1. gaile, müşkül iş. 2. tasa, kaygı, gam, keder, hüzn.
hereb	a.i.	1. kaçma. 2. şiddetli keder.	—

heva	a.i.	heves, istek, arzu; sevgi; hoşlanma.	1. arzu, meyil, heves. 2. aşk, alâka. 3. huzûzât-ı nefsanîyye, sefâhet. 4. övünme, tefahhur.
heves	a.i.	1. arzu, istek. 2. gelip geçici istek.	1. arzu, istek, meyil. 2. gelip geçen arzu, nev-zuhûr ve muvakkat meyil. 3. zevk, eğlence, hovardalık.
hevl	a.i.	korku. (bk. havf)	[hevl-nâk: korkunç, dehşetli.]
heyecân	a.i.	1. duyguların bir tepki halinde şiddetlenmesi. 2. coşma, coşkunluk. 3. tozmak, tozlamak.	derûnî telaş ve hareket, coşma, coşkunluk.
heyım	a.i.	1. âşık olma. 2. şaşkınlık.	—
hıkd	a.i.	kin tutma, öc almak için fırsat bekleme.	gizli adavet, kin, garaz.
hırmân	a.i.	mahrumluk, ümitsizlik.	—
hırş	a.i.	1. öfke, kızgınlık. 2. azgınlık. 3. sonu gelmeyen arzu, istek.	tamah, açgözlülük, şiddetli arzu, şiddet ve inhimakle bir şeyin üzerine düşme.
hışım	f.i.	kızgınlık, öfke.	[hışım] gazap, hiddet.
hibb	a.i.	1. sevgi, sevgili. 2. yol arkadaşı.	—
hicap	a.i.	1. utanma, sıkılma. 2. perde.	1. perde, hail. 2. utanma, mahcubiyet.
hicrân	a.i.	1. ayrılık. (bk. cüdayi, firkat) 2. unutulmaz acı, keder, iç acısı.	1. ayrılık, firak. 2. unutulmaz acı tesir, dokunma.
hiddet	a.i.	1. öfke. 2. keskinlik.	1. keskinlik, şiddet, sertlik. 2. öfke, gazap, tehevür.
hirâs	f.i.	korku. (bk. bîm, havf, ters)	korku, korkma, ürkme.
hiyâc	a.i.	1. ot kuruması. 2. savaş başlama. 3. ızdıraplı olma.	—
hubb	a.i.	sevgi. [aşlı ışk'tır.]	sevgi, muhabbet
hubûr	a.i.	1. sevinç. (bk. sürur) 2. âlimler, fakihler, zekiler, anlayışlılar. 3. İsrailoğulları bilginleri.	sevinç, sürur, mesruriyyet.
hullet	a.i.	içten sevgi, hakiki dostluk, arkadaşlık.	—
hurremî	f.i.	sevinç. (bk. meserret)	1. [hurrem:] sevinçli, mesrur. 2. müferrih, dil-küşâ.
husâfe	a.i.	gizli kin; düşmanlık (bk. hüsake)	—
husbân	a.i.	azap, sıkıntı.	—
huşümet	a.i.	1. hasımlık, düşmanlık. 2. kıskançlık, çekememezlik.	hasımlık, düşmanlık, adavet.
ıttılâk	a.i.	inşirahlı olma.	—
ıztnâ'	a.i.	utanma, sıkılma.	—
ıztırâb	a.i.	acı, elem, azap, sıkıntı, vesvese.	[ıztırap (ıztırâb):] sıkıntı, azap, büyük zahmet ve eziyet.
ibtigâ'	a.i.	1. talep, arzu, istek. 2. maksat, gaye.	talep, arzu.
ibtihâc	a.i.	sevinç, sevinme, gönül açılma. (bk. sürur)	sevinme, ferah, sürur.

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça Kökenli Duygu Sözcükleri

ictiva'	a.i.	tiksinme, iğrenme.	—
ictizāl	a.i.	sevinme.	—
iḥlāş	a.i.	1. halis, temiz, doğru sevgi. 2. gönülden gelen dostluk, samimiyet, doğruluk, bağlılık.	1. doğru ve garazsız muhabbet, sıdk, hulus-ı kalb, samimiyet. 2. riyasız ve samimi ibadet, gıllügişten ari itikat.
iḥnā'	a.i.	merhamet etme, acıma.	—
iḥnet	a.i.	gazap, hiddet, öfke. (bk. gayz, kin)	—
iḥtirāş	a.i.	1. şiddetli arzu, istek. 2. aşırı heves.	—
iḥtirāz	a.i.	1. sakınma, çekinme (bk. ictinab) 2. korkma.	sakınma, çekinme, tahaffuz, içtinap.
iḥtişām	a.i.	husumet, düşmanlık etme. (bk. muhaseme)	—
iḳbāl	a.i.	1. birine doğru dönme. 2. baht, talih. 3. işlerin yolunda gitmesi; bahtlı, saadetli, mutlu olma. 4. arzu, istek. 5. (eskiden) sarayın haremünde padişahın eşi, gözdesi olmaya namzet cariye. 6. erkek veya kadın adı.	1. talih ve bahtın teveccühü, müsaadesi. 2. bir adamın işi doğru gitme, hâli iyi olma, nazar ve teveccühte olma, refah, câh, idbârın zıddı. 3. birine doğru dönme, yüz çevirip bakma, teveccüh. 4. istek, yüz çevirip bakma, arzu.
iksā	a.i.	kasvet, sıkıntı verme, verilme.	—
iktirāb	a.i.	korkulu, gamlı, kederli bulunma.	—
ilā	a.i.	1. yemin etme. 2. erkeğin, bir müddet karısına yaklaşmaması için yemin etmesi. 3. sıkıntı ve derde uğrama.	—
ilā'	a.i.	hâris etme, çok istekli kılma.	—
iltidā'	a.i.	yalvarma, yanıp yıkılma.	—
iltiḥaṭ	a.i.	kızma, öfkelenme.	—
iltiyā'	a.i.	iç heyecanlanması, alevlenmesi.	—
i'nāt	a.i.	1. kedere, zahmete, müşkülata uğratma, uğratılma. 2. ed. mukayyet kafiye ve mukayyet seci'i sanatı. [Arapçadaki manası: "evvelce kırılıp bekişmiş olan kemiği tekrar kırmak" demektir.]	muhalefette ısrar, muannitlik, öngül.
inbisāt	a.i.	1. yayılma, açılma, genişleme. 2. iç açılma, ferahlık. 3. fiz. sıcaklığın tesiriyle madeni cisimlerin enine, boyuna büyüüp uzaması, genişleme fr. dilatation.	—
infār	a.i.	ürkütme, ürkütülme.	—

infirâc	a.i.	1. münferic olma, açılma; ferahlama, gönül açılma. 2. kurtulma.	—
ingimâm	a.i.	gamlanma, tasalanma, kaygulanma.	—
inhiḫâz	a.i.	1. çökkünlük, fr. dépresson. 2. aşağılanma, alçaklanma.	—
in'îşâr	a.i.	sıklıma. (bk. ta'sir)	—
inşâf	a.i.	merhamete, vicdana veya mantığa dayanan adalet.	adl ve hakkaniyetle muamele, birinin aleyhinde olan muamelede mübalağa ve ifrat etmeyip vicdana tevfik hareket etme, itidal üzere hareket.
inşîfâr	a.i.	açılma. (bk. inkişâf)	—
intiḫâm	a.i.	öç alma.	öç, acı çıkarma, sâr.
irân	a.i.	neşeli olma.	—
irmân	a.i.	1.dalkavuk. 2. davetsiz olarak bir yere giren kimse. 3. eğreti. 4. arzu, istek. 5. pişmanlık.	—
irtî'âb	a.i.	korkma, titreme.	ürkme.
irticâ (recâ'dan)	a.i.	umma, ümit etme, ümit ediş.	ümit etme, umma.
irtihâs	a.i.	ızdırap ve sıkıntı içinde bulunma; huzuru kaçma.	—
irtikâz	a.i.	1. ızdırap duyma. 2. hamilenin karnında çocuk oynama.	—
irtimâz	a.i.	ızdırap içinde kıvrınma.	—
irtiyah (rih'ten)	a.i.	1. ferahlama. 2. rüzgârlanıp rahatlama.	—
istem	a.i.	zulüm ve sitem (bk. sitem)	—
istibşâr	a.i.	müjde alma, hayırlı bir haber alıp sevinme, ferahlama.	müjde alma, bir haber alıp sevinme, bir haberi müjde gibi telakki etme.
istibvâr	a.i.	kızma, hırslanma.	—
isti'câb	a.i.	taaccüb etme, hayrette kalma, şaşma	taaccüb etme, hayrette kalma, istiğrâb.
istiğnâ	a.i.	1. aza kanaat etme, tokgözlülük. 2. ihtiyaçsızlık. 3. nazlanma; ağır davranma. 4. çekinme. (bk. ihtiraz)	1. mevcutla kanaat ve onu bâ'is-i gınâ ittihaz ederek başka bir şeye arz-ı ihtiyâc etmeme, kanaat. 2. adem-i tenezzül, yüz çevirip bakmama, kibir ve nahvet. taaccüb etme, tahayyür, isti'cab. ("istiğrâb" bir şeyin garip ve bambaşka olmasına, ve "isticâb" ise pek güzel ve fevkalâde beğenilecek bir halde bulunmasına şaşmak hakkında müstameldir.
istiğrâb	a.i.	garip bulma, şaşma.	hor ve hakir nazarıyla bakma.
istihkâr	a.i.	hakir görme, hor görme; hor görme; hor görülme. (bk. istihâne)	hor ve hakir nazarıyla bakma.
istihvâ	a.i.	1. birinin akli alınma; şaşırıp kalma. 2. heva ve hevesi hoş görme.	—
istînâs	a.i.	1. alışma. 2. ürkekliği kalmama.	ünsiyet peyda etme, alışma, vahşet zail olup munis olma.

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça Kökenli Duygu Sözcükleri

istinfâr	a.i.	ürkme, ürküp kaçma.	—
isti'yās	a.i.	ye'se düşme, ümitsizlenme.	—
iştihâ	a.i.	1. meyil, istek. 2. iştah, yemek yeme isteği.	[iştah (iştihâ)]: 1. istek, arzu. 2. [türkçede "iştah" telaffuzuyla] yemeye istekli olma, boğaz ve mide açıklığı. 3. mc. hâhiş, haz, arzu.
iştiyâk	a.i. (şevk)	şevklenme, göreceği gelme, özleme. (bk. hasret)	göreceği gelme, özleme, ziyade arzu etme, tahassür.
itbâl	a.i.	derde, tasaya düşme, düşürülme.	—
itilâf	a.i.	1. ülfet etme, alışma. 2. uyuşma, uygunluk. (bk. muvafakat)	1. görüşme, ülfet, ünsiyet. 2. muvafakat. [lisan-ı siyaside "entende" lafz-ı fransevîsi makamında istimal edilmeye başlamıştır.
îzâ	a.i.	1. iyiliğe karşı iyilik etme. 2. kedere, mihnete uğrama. 3. korkma.	eziyet verme.
kâbet	a.i.	ızdıraplı ve kederli olma.	—
kâd	f.i.	hırs.	—
kâd	a.i.	mahzun olma.	—
ķahr	a.i.	1. zorlama, zorla bir iş gördürme. (bk. icbar, cebr) 2. üstün gelerek mahvetme, helak etme, batırma, ezme. 3. çok kederlenme, çok üzüntü duyma.	[ķahir] 1. zorlama, zorla bir iş yaptırma, cebir, icbar. 2. galip gelip batırma, mahv ve helak etme, tedmîr ve tenkil. 3. tr. bir mahrumiyet ve mağduriyetten dolayı kendini yiyecek surette keder etme, böyle bir keder ve infialden müteessir olma, böyle bir keder ve infialden müteessir olma, keder içine işleme.
ķâm'	a.i.	ezme, kırma, zaptetme.	(ķam ar.) ķahir ve tenkil ve zapt etme.
ķâm	f.i.	1. anat. ağzın üstü, tavanı, damak. 2. meram, arzu, emel, istek.	(ķam) arzu, maksut, matlup, ümniye, meram, dil-hâh
ķâme	f.i.	meram, arzu, maksat.	—
ķanıt	a.i.	ümidi tamamen sönmüş, ümitsiz, kederli. (bks. meyus, nevmid)	—
ķāsâvet	a.i.	1. sertlik, katılık. (bk. salabet) 2. gam, keder, tasa. [bizde "çekmek" filliyele daima ikinci manası kullanılır.	1. sertlik, salâbet, katılık. 2. merhametsizlik, adem-i te'essür. 3. keder, gam, gussa, tasa, gaile. [lisanımızda en ziyade Arabîde pek müstamel olmayan bu üçüncü mana ile kullanılır.]
ķasvet	a.i.	1. katılık, sertlik. 2. merhametsizlik, acımasızlık. 3. sıkıntı gönül darlığı. (Bizde üçüncü manası kullanılır.)	1. katılık, sertlik, salâbet. 2. merhametsizlik, adem-i te'essür. 3. sıkıntı, melâl, hüzün, gam, gussa.
ķayd	a.i.	1. ayağa vurulan zincir, pranga, bukağı. 2. bağlama, bağ, bağlayacak şey; bağlanma. 3. bir kâğıda yazılı olan şeyin, hülâsasını, tarihini, numarasını deftere geçirme, böylece geçirilen hülâsa. 4. sınırlama, belirtme. 5. ehemmiyet verme. 6. yazma, yazılma. 7.	["Kayıt" maddesinde on farklı karşılık belirtilmişse de duygu bağlamında bir anlam verilmemiştir.]

endişe, gaile, telaş.			
keder	a.i.	1. bulanıklık. 2. tasa, kaygı, gönül üzüntüsü. (bk. gamm, gussa)	tasa, kaygı, gam, gussa, dert.
kefā	f.i.	mihnet, meşakkat, sıkıntı.	—
kelāl	a.i.	yorgunluk, bıkkınlık (bk. kelalet)	yorgunluk, ta'ab, bıkkıntı, usanç, fütur.
kelef	a.i.	1. yüzdeki benek, siyah veya kırmızı noktalar. 2. şiddetli sevgi.	—
kerb	a.i.	tasa, kaygı, gam, keder.	gam, keder, gussa.
kerh	a.i.	1. iğrenme, tiksınme, hoşlanmama. 2. sorlama.	1. iğrenme, tiksınme, ikrah, istikrah, kerahet, nefret. 2. istemeyerek ve cebir altında bir iş yapma, zorlama, zorlanma, zor, tav' mukabili.
keş-â-keş	f.i.	1. çekişme, münakaşa. 2. iki kişinin, bir şeyi birer ucundan tutup her birinin kendine doğru çekmesi. 3. pehlivanların birbirleriyle savaşması. 4. gam, keder, tasa, kaygı. 5. felaket.	1. çekişme, münazaa, münakaşa. 2. tereddüt, ıstırap.
keyf	a.i.	1. sağlık, afiyet. 2. hoşlanma, memnunluk. 3. gönül açıklığı. 4. neş'e; hafif sarhoşluk. 5. arzu, heves, istek. 6. mizaç, tabiat.	[keyif]: 1. mizaç, sıhhat 2. haz, memnuniyet, hoşlanma. 3. inşirah, inbisat, safa, açılıp mesrur olma. 4. neşe, hafif sarhoşluk. 5. arzu, heves, re'y-i hod-sarâne.
kîn	f.i.	gizlik düşmanlık, garaz. (bk. gayz, adavet, buğz)	1. gizli adavet, garaz, buğz, kuyruk acısı. 2. intikam, se'r.
ķunūt	a.i.	ümitsizlik, ye'se kapılma. (bk. nevmidi, ye's)	ümit kesme, me'yusiyet, nevmîdilik.
küdūret	a.i.	1. bulanıklık. 2. gam, tasa, kaygı. (bk. kürbet)	—
kūlfet	a.i.	1. zahmet, sıkıntı, zorluk, yorgunluk, zorlu iş. 2. merasim, seremoni.	1. zahmet, meşakkat, zahmet, sa'y ve amel, ağır vazife. 2. lüzumsuz zahmet ve meşakkat, beyhude yorgunluk, kolay yapılması mümkün bir işin zahmetli bir surette icrası. 3. kendini zorlayarak zahmetle iş görme, özenerek yapılan iş, selaset zıddı. 4. resmî muamele, uzun uzadıya teşrifat, teklifli muamele.
kūrbet	a.i.	gam, tasa, kaygı. (bk. küduret)	—
lev'a	a.i.	yürek yanıklığı, gönül acısı. (sûziş-i dil)	—
mađâķ	a.i.	darlık, sıkıntı. (bk. mazâķ)	—
mağzā	a.i.	meram, maksat, istek.	—
maķabbet	a.i.	sevgi.	[muhabbet (mahabbet)]: 1. sevme, sevgi, sevişme. 2. dostluk, hulus, sıdk. 3. aşk, alaka. 4. dostane sohbet, konuşma.
maķzure	a.i.	1. sakınma, çekinme, *sakınç. 2. çekinilecek şey, korku. 3. savaş. (bk. ceng)	—
maķt	a.i.	kin, hiddet.	—

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça Kökenli Duygu Sözcükleri

mālîhulyâ	yun.i.	1. karasevda. 2. kuruntu. (bk. hayal-i ham, vesvese) 3. melankolya, fr. mélancolie.	ar. [yu.] 1. kara sevda, merak. 2. [fa. hulyâ'dan galat] kuruntu.
mâtem	a.i.	1. hüzün, keder ve musibet zamanındaki ağlayış, yas; yaşlı, kederli bulunma. (bk. şîven) 2. muharrem ayının ilk on gününde Hz. İmam-ı Hüseyin için yas tutarak mersiyeler okuma âdeti.	1. bir ulu için ağlaşıp siyaha giyinme ve zevk ve eğlenceden içtinap, yas, azâ. 2. muharrem'in ilk on gününde İmam Hüseyin (rzh) efendimizin şahadeti ve ehl-i beyt-i nebevînin mesâ'ibi için yas tutup mersiyeler okuma resmi ki yevm-i âşûrâ ile hitam bulur.
mażaz	a.i.	1. acıma, kederlenme. 2. musibet, felaket acısı.	—
meczûbiyyet	a.i.	[birine doğru] gönül akması.	—
meftûniyyet	a.i.	tutkunluk, gönül verme, vurgunluk; hayranlık, aşırı derecede beğenme.	1. sihre uğramış gibi kendine malik olmayacak derecede vurgun, müptelâ, giriftâr-ı aşk. 2. hayran, mütehayyir, bir şeyi pek ziyade beğenmekten vâlih ve hayran olan, şaşakalmış.
mejeng	f.i.	1. keder, gam, tasa. 2. nefret edilen, hoş olmayan.	—
melâl	a.i.	1. usanç, usanma, bıkma. 2. sıkılma, sıkıntı. (bk. melez, melul)	[melâlet] usanç, usanma, bıkma, bıkıntı, sıkılma.
melez	a.i.	usanç, bıkma (bk. melâl, melûl)	—
memnuniyyet	a.i.	memnunluk, razılık; sevinç duyma. (bk. dil-şâdî, mahzuziyet, mesruriyet)	1. minnet altında bulunma, minnettarlık. 2. hoşnutluk, razı olma. 3. sevinç, şâdî, mahzûzîyyet.
me'mûl	a.s.	1. emel edinilen, ümit olunan, umulan, beklenen. (bk. muhtemel, mümkün) 2. ümit, umut.	1. umulan, emel ve ümit olunan. 2. mümkün, muhtemel, kabil.
mendeme	a.i.	1. pişman olma. 2. pişman olacak yer.	—
mer'abe	a.i.	1. tenha ve korkunç yer. 2. birdenbire korkutma.	—
merâh	a.i.	çok aşırı sevinme.	—
merâk	a.i.	1. bir şeyi anlamak veya öğrenmek için duyulan arzu. 2. bir şeyi edinmek, yapmak, bir şeyle uğraşmak arzusu. 3. heves, istek, düşkünlük. 4. iç darlığı. 5. kuruntu, telaş. 6. kaygı, tasa. 7. kara sevda, dalgınlık.	[Merk'ten ki karnın en nazik ve rakîk yeri demektir.] 1. kara sevda, dalgınlık ve düşünmekle zuhur eden hafif cinnet. 2. bir şeyi anlamak ve öğrenmek arzu ve galesi. 3. arzu heves, bir şeyin üzerine çok düşme, iptilâ. 4. vesvese, telaş, şüphe üzerine korkma. 5. bir şeye dikkat edip ehemmiyet vererek en iyisini aramak ve her türlüşünü beğenmemek hali. 6. geçmiş bir acıyı derhatır etmeden hasıl olan keder ve yeis ve fütur, hüzün.
merâm	a.i.	1. istek, maksad, niyet.	1. arzu, talep, matlup, istek. 2. kasıt, maksat, niyet.
merhamet	a.i.	şefkat gösterme, acıma; birini esirgeme.	acıma, acırganma, rahim.
mes'ûdiyyet	a.i.	mes'udiyet, bahtiyarlık, kutluluk.	bahtiyarlık, kutluluk, sa'adet-i hâl.

meūnet	a.i.	ölmeyecek kadar yiyecek, içecek. (bk. kût) 2. zahmet, meşakkat, sıkıntı.	1. yaşayacak kadar rızık kût-ı lâ-yemût. 2. masarîf.
meveddet	a.i.	sevme, sevgi.	["vedd"den mş. mîmi. - mîmin zammıyla galattır.] sevme, sevgi, muhabbet, hub, muhadenet.
miḥnet	a.i.	1. zahmet, eziyet. 2. gam, keder, sıkıntı, dert. 3. bela, musibet.	1. zahmet, eziyet, renc. 2. dert, elem, keder, gam. 3. musibet, belâ, afet.
minnet	a.i.	1. bir iyiliğe, bir iyilik yapana karşı kendini borçlu görme. 2. görülen iyiliğe karşı teşekkürde bulunma. 3. yapılan iyiliği başa kakma. 4. şükür, teşekkür etme.	1. ihsan, inam, lütuf ve kerem. 2. edilen bir iyiliği başa kakma. 3. şükür, hamt, sipâs. 4. görülen bir iyiliğe karşı daima izhâr-ı ihtiyacla arz-ı şükran ve mahcubiyet etme, bâr altında kalma.
mîzâd	a.i.	sevinç, sürûr, neşe.	—
muâḥât	a.i.	1. kardeşlik edinme. 2. kardeşlik. 3. kardeşçe sevgi. 4. içten arkadaşlık.	—
muḥâbâ	a.i.	korku, ihtiraz, çekingenlik. (bk. pervâ)	[bî-muḥâba: pervasızca, bilâ-ihtiraz, kaydetmeksizin.]
müje	f.i.	1. gam, kaygı, tasa. 2. bela, musibet.	—
mükâşeḥâ	a.s.	kin duyma, kin besleme.	—
murâd	a.i.	1. arzu, istek, dilek. 2. maksat, meram.	[murat]: 1. iradet olunan şey, istek, hâhiş, matlab, dilhâh, kâm. 2. maksat, meram, ifade ve ifhamı niyet olunan şey.
muvâlât	a.i.	dostluk, karşılıklı sevgi, koruma, yardım.	dostluk, dostane muamele, karşılıklı muhabbet ve himaye ve muavenet.
muvâsât	a.i.	1. yardım, iyilik dostluk etme. 2. ölen bir memurun ailesine maaş bağlama.	1. teselli, tesliyet, gam-küsarlık. 2. tr. hizmeti devlette iken vefat edenlerin eytam ve erâmiline maaş bağlama.
münâfese, münafeset	a.i.	haset, kin, çekememezlik, gizli düşmanlık.	birbirine karşı nefsanîyyet gösterip haset ve rekabet etme.
müstekinne	a.i.	içteki kin.	—
naḫm	a.i.	intikam, öc alma, eza vererek cezalandırma.	—
nâmūs	a.i.	1. kanun, nizam. 2. ar, edep, haya, ırz. 3. temizlik, doğruluk. 4. Allah'a yakın olan büyük melek, Cebrail.	1. kanun, nizam. 2. ırz, edep, pâk-dâmenlik, ismet. 3. iffet, istikamet. 4. melek-i mukarreb.
nâzile	a.i.	1. bela, sıkıntı. (bk. miḥnet, dâhiye) 2. inme. (bk. nüzul) 3. nezle.	—
nedâmet	a.i.	pişmanlık. (bk. nedâmet-kârî, nedem)	nadim ve pişman olma, pişmanlık, ildim.
nefr, nefret	a.i.	1. ürküp kaçma. 2. iğrenme, tikslenme.	[nefret]: 1. ürküp kaçma, tavahhus. 2. tikslenme, ikrah, istikrah, teneffür.
nefsânîyyet	a.i.	gizli düşmanlık, kin, garaz.	[lûgat-ü müvellede] kin, garaz, gizli adavet.
nehem	a.i.	1. yemeğe şiddetli arzu duyma. 2. deve homurtusu.	—
nehîb	a.s.	1. yağmacı, çapulcu. 2. dehşet, korku.	—

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça Kökenli Duygu Sözcükleri

neşât	a.i.	sevinç, neşe, şenlik (bk. sürur)	sevinç, şen ve şad olma, keyif.
neş'e	a.i.	1. yeniden meydana gelme. 2. neşe, keyif, sevinç. 3. az sarhoşluk, çakırkeyif.	1. yeniden peyda olup vücut bulma. 2. keyif, sevinç, neşat, hâtır-küşâyîşi. 3. hafif sarhoşluk, keyifli olma.
neşve	a.i.	sevinç, hafif sarhoşluk, keyif, neş'e [bizde yanlış olarak neş'e şekli yaygındır.]	bk. neşe.
nifâr	a.i.	1. korkma, ürkme. 2. nefret gösterme.	—
nikâr	a.i.	kin, inat	—
ni'met	a.i.	1. iyilik, lütuf, ihsan, bahşiş. 2. azık, yiyeceğe, içeceğe dair şeyler; ekmek. 3. saadet, mutluluk.	1. iyilik, ihsan, atıyye. 2. iyi yaşamak için lazım olan şeyler, servet, refah.
nîve	f.i.	ağlama, inleme, sızlanma. (bk. bükâ, nevha)	—
nüzhet	a.i.	1. neşe, eğlence, eğlenecek yerleri gidip gezme. 2. tazelik, sevinç; ferahlık. (bk. teferrüc)	eğlenme, inşirah, teferrüc, küşayîş.
pâs	f.i.	1. gecenin sekizde biri. 2. bekleme, gözetleme. 3. gam, keder, gönül üzüntüsü, iç sıkıntısı.	—
pejmân	f.s.	1. pişman. (bk. nâdim) 2. hüznü, kederli, solgun.	—
perestîş	f.i.	tapınmış, şiddetli sevgi, gönül akışı.	1. tapınma, tapma, ibadet. 2. fevkâl-had muhabbet, düşkünlük, meftuniyet.
permer	f.i.	umma, bekleme. (bk. intizar)	—
pervâ	f.i.	1. korku. (bk. havf) 2. çekingenlik. 3. ilgi, bağ. (bk. alaka)	1. korku, havf. 2. çekinme, içtinap, ihtiraz. 3. kayıt, tekellüf, takayyüt, gaile.
perverî	f.i.	1. besleyicilik, büyütücülük, terbiye. 2. seçme. 3. sevme.	—
peşîmânî	f.i.	pişmanlık. (bk. nedamet)	—
rağbet	a.i.	1. istekle karşılama. 2. istek, arzu. 3. iyi kabul edilme.	1. istek, arzu, hâhiş, meyil. 2. kabul, hüsnükabul, hüsn-i telakki, itibar.
râh	f.i.	1. kaygı, keder. 2. zan, sanma.	—
rahamût	a.i.	büyük merhamet.	—
râhat	a.i.	1. üzüntüsüz, tasasız, kedersiz bir halde bulunma. 2. gönlü rahat. (bk. müsterih)	[Ar.] 1. dinlenme, işsizlik, asudelik, istirahat. 2. ıstırapsızlık, gairesizlik, asayiş, refah. [Tr] 1. ıstırapsız, gairesiz, asude, müsterih. 2. uygun, kullanışlı, rahat mucip, kolaylıkla kullanılır. [Tr.] asude ve müsterih olarak, istirahatle. 2. suhulet ve kolaylıkla.
rahm	a.i.	acıma, esirgeme, koruma. [doğrusu: "ruhm" ve "ruhum"dur.]	—

rağd	a.i.	1. uyumak üzere bulunma, henüz dalar gibi olma. (bk. nüas, sine) 2. sıkıntı, uyuşukluk.	—
ra'şe	a.i.	titreme, titreyiş. [korku veya soğuktan] ürkme.	titreme, korku, veya soğuktan titreyiş, ürkme.
recā	a.i.	ümit, umma.	—
re'fet	a.i.	1. merhamet etme[k], acıma[k], esirgeme[k].	acıma, esirgeme, lütuf ve merhamet.
rehb/reheb	a.i.	korku. (bk. havf, hiras, ters)	[hâ'nın fethiyle de lügattir.] korku, havf.
renc	f.i.	1. ağrı, sızı. 2. zahmet, eziyet, sıkıntı.	zahmet, eziyet, ıstırap.
renciş	f.i.	inciniş, sızlanmış, eziyet veriş; azar; keder.	incitme, incitiş, zahmet ve eziyet verme.
reşāne	f.i.	1. hasret. (bk. iştıyak, tahassür) 2. teessüf. (bk. telehhüf)	—
reşk	f.i.	1. kıskanma, hased, günü. 2. s. kıskanılmış.	1. kıskanma, haset, gıpta. 2. haset ve gıptayı mucip, mahsûd.
rev', rev'a	a.i.	1. korku. (bk. havf, hiras) 2. halecan.	—
revh, revha	a.i.	rahat, gönül rahatlığı	—
revm	a.i.	1. meram, maksat. 2. kelimedede sükûndan ayırdedilemeyecek derecede gizli ve belirsiz olan hareke.	—
reyn	a.i.	1. kir pas. (bk. vesah) 2. gönül sıkıntısı, iç üzüntüsü [işlenen bir günahattan dolayı]	—
ribâţet	a.i.	1. kalbi sağlam olma. 2. kalb kuvveti. 3. sabır, tahammül.	—
riķkat	a.i.	1. rakiklik, yufkalık, incelik. 2. merhamet, acıma.	1. incelik, yufkalık. 2. mc. acıma, şefkat, teessür, müteessir olma, rahm.
ru'b	a.i.	korku. (bk. havf, rehb)	korku, havf, dehşet.
rüh	a.i.	1. can, nefes. 2. canlılık, his, duygu. 3. en mühim nokta, öz.	1.insanda ve hayvanattaki madde-i hayatiyye, can. 2. hareket, faaliyet, kuvvet. 3. tesir, müessirlik. 4. bir madde-i nebatiyye vesairenden çıkarılan hulâsa ki ekseriya pek hafif ve tayyar bir mayi hâlinde olur.
rü'yā	a.i.	1. düş. 2. mec. gerçekleşmesi beklenen şey, umut.	uykuda görülen şey, düş, vakıa, âlem-i ma'nâ.
sa'āde, sa'ādet	a.i.	mutluluk.	[saadet] bahtiyarlık, mes'udiyet, mübareklik, mutluluk.
şabābet	a.i.	âşıklık, sevgi.	—
şafā'	a.i.	1. saflık, berraklık. (bk. safvet) 2. gönül şenliği, kedersizlik, neş'e, zevk, eğlence.	—
sār	a.i.	öç, intikam.	öç, intikam.
sehm	f.i.	korku, dehşet. (bk. bîm)	korku, dehşet, ru'b.

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça Kökenli Duygu Sözcükleri

selāme	a.i.	1. sâlimlik, eminlik, korku ve endişeden uzak olma. 2. selamete çıkma, kurtulma. 3. iyi netice. 4. kurtulma (bk. halâs, necât, rehâ)	[selamet] 1. kusur ve nekâyis ve ûyubdan veya emraz ve ilelden sâlim ve berî olma, salimlik. 2. emniyet, havf ve endişeden berî olma, emn, emân. 3. iyi son, iyi netice, hüs-n-, intihâ, akıbet-i hayr. 4. kurtulma, halâs, rehâ, necat. 5. ibarenin düşük ve sakat olmaması, sakatlıktan salim ve doğru olması.
selvet	a.i.	1. gönül rahatlığı, iç huzuru. 2. memluk, mutluluk; zevk, keyif.	—
sevdâ	f.i.	1. aşk, sevgi. 2. aşırı sevgiden doğan bir çeşit hastalık. 3. istek, heves, arzu.	1. mütekaddimin zehabınca ahlât-ı erba'adan biri ki dem ve balgam ve safranın gayrıdır. 2. güya bu hıltın galebesinden hasıl olan hüzn-engiz mizaç, merak. 3. aşk, şeydalık, iptila.
sevret	a.i.	1. öfke, kızgınlık. 2. tezlik. 3. hücum; dövüş. 4. hükümdarın şiddeti, kudreti.	—
şıklet	a.i.	1. ağırlık, yük. 2. sıkıntı.	1. ağırlık, girânlık. 2. sıkıntı, ıstırap.
sigâl	f.i.	1. fikir, düşünce. 2. kuruntu. (bk. endişe)	düşünme, fikir, endişe.
sügvârî	f.i.	üzüntü, keder, matem.	—
süz	f.i.	1. yanma, tutuşma; ateş, sıcaklık. 2. dert, ızdırıp, acı.	yanma, tutuşma, ateş, hararet
süzüş	f.i.	1. yanma, yakma. 2. te'sir etmek, dokunma. 3. yürek yanması, büyük acı.	1. yanma, yakma, muhriklik. 2. tesir, hüzn. 3. yürek yanması, büyük teessür.
sübûr	a.i.	azap, sıkıntı; mahvolma.	—
şādî	f.i.	memnunluk, sevinçlilik, gönül ferahlığı.	sevinç, mesruriyyet, mahzuziyyet.
şedîde	a.i. şiddet'ten	bela, musibet, büyük sıkıntı.	şeda'id: [fd. "şedide" lisanımızda gayr-i müsta'meldir.] 1. zahmetli ve meşakkatli haller, şiddetler. 2. afat, mesa'ib.
şefaķat	a.i.	şefkat, acıyarak ve esirgeyerek sevme.	—
şegāf	a.i.	delicesine sevme.	yüreği ihata eden zar. "tamur" dahi denilir.
şen	f.i.	1. naz ve eda. 2. göze ve gönle hoş görünen hal. 3. s. ferahlı, sevinçli. 4. kendir. 5. s. bayındır.	1. sevinmiş, sevinçli, mesrur, memnun, güler yüzlü. 2. meskûn, mamur, ümrânı yerinde, işlenmiş. 3. ferah, müferrih, rûşen.
şenâr	a.i.	büyük utanç, ayıp.	—
şerm	f.i.	utanma.	utanma, mahcubiyet, hacâlet.
şetâret	a.i.	1. neşe, şenlik, sevinç. 2. bazı Arap halayıklara verilen bir ad. [Arapçadaki asıl manası: "hilekârlık"; "şaklabanlık"tır. 3. çoğunlukla, Arap ve Çerkez kadınlarına verilen bir ad.	şenlik, şuhluk, cüst ü çâlâlk ve şen olan adamın hâli. [Lisanımızda evsâf-ı memdûha suretinde olup, halbuki asıl arabîde hilekârlıkla şaklabanlık demektir.]
şevķ	a.i.	şiddetli arzu; keyif, neşe, sevinç. [Türkçede "ışık"	1. şiddetli arzu, ziyade meyil ve heves. 2. neşe, keyif, istek. tr. ışık, ziya.

manasındadır.]			
şeydâi	f.i.	sevgiden ileri gelen divanelik, şaşkınlık.	[şeydayî] aşk ve alakadan ileri gelmiş divanelik.
şîven	f.i.	matem, yas; inleme, sızlanma. (bk. nevha)	nâle, figan, âh u enîn, matem, yas.
şuridegî	f.i.	1. karışıklık. 2. tutkunluk, düşkünlük.	1. karışıklık. 2. mc. meftuniyet, iptila.
şükr	a.i.	görülen iyiliğe karşılık gösterilen memnunluk, minnettarlık. (bk. teşekkür)	[şükür] 1. görülen iyiliğe mukabil izhâr-ı hoşnûdî ve ibrâz-ı minnetdârî, hamt, sipâs.
ta'ab	a.i.	1. yorgunluk. 2. sıkıntı, zahmet, meşakkat, eziyet. 3. hek. sinirlerin zayıflığı dolayısıyla adalelerde başka yerlerde duyulan şiddetli sancı.	1. yorgunluk. 2. zahmet, meşakkat, eziyet.
ta'aţţuf	a.i.	1. esirgeme. 2. acıma, merhamet etme, şefkat gösterme. 3. verme.	[taattüf] acıma, şefkat ve merhamet etme.
tafte-gî	f.i.	1. kızgınlık, hiddet, şiddet. 2. yorgunluk. 3. biçimini, şeklini değiştirme. 4. eğirme, bükme.	—
tahakkud	a.i.	kin tutma, kin gütme. (bk. tehasüt)	—
takva	a.i.	Allah'tan korkma, Allah korkusuyla dinin yasak ettiği şeylerden kaçınma.	Allah'tan korkup menhiyattan çekinme, tevakki, perhizkârlık, züht.
tarab	a.i.	sevinçlilik, şenlik; sevinçten gelen coşkunluk ve tepinme, ayş ve sefa.	sevinç, şenlik, ferah, sevinçten gelen coşkunluk ve tepinme.
tâse	f.i.	tasa, kaygı.	[tasa] keder, gam, kaygı, dert, esef.
tazaccür	a.i.	iç sıkılma; sıkıntı. (bk. tadaccur)	—
teannî	a.i.	1. zahmet çekme, emek verme, çabalama. 2. birinin başına dert açma. 3. sıkıntı, ızdırap, tasa, endişe.	—
tebeh	f.i ve s.	1. bozuk, çürük, berbat, yıkılmış, harap. 2. mahvolma; yıkıntı; tükenme. (bk. tebâh)	[tebâh] 1. mahv ve harap olmuş, muzmahil. 2. mahv, harabiyet, izmihlâl.
tecazûp	a.i.	1. (bk. mücazebe). 2. birbirini cezbetme, çekme, sempati. psik. fels. duygudaşlık; fr. sympathie.	—
teeccüm	a.i.	öfkelenme.	—
teessür	a.i.	1. kederli ve üzüntülü olarak hislenme, içlenme. 2. bir şeyin tesirini duyma. 3. acı, keder duyma.	1. bir şeyin tesiri altında bulunma, tesirini hissetme, duyma. 2. hüzn ve keder duyma, mahzun ve mükedder olma, acıklı bir şeyin tesirini hissetme. [Arabîde bu iki manadan hiçbirini ifade etmeyip, birinin izini takip etmek manasına geldiğinden, bu lügat dahi nâbemahal kullandığımız elfâz-ı arabîyye cümlesindedir. Teessür etmekten ziyade müteessir olmak kullanılıyor.]

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça Kökenli Duygu Sözcükleri

teevvüh	a.i.	inleme, ah vah etme.	—
telhkâmî	a.b.i.	kederlilik	[telh-kâm] damağı acı, her şey kendisine acı gelen, meyuş, mustarip.
tenadd	a.i.	1. birbirinden ürkme. 2. dağılma, perişan olma.	[tenad] dağılma, perakende ve perişan olma. [yalnız şu tabirde müstameldir:] yevmü't-tenâd: kıyamet günü, rûz-ı mahşer.
tenaffut	a.i.	1. çok hiddetlenme, ateş püskürme.	—
tenâkür	a.i.	1. bilmezlenme, bilmezlikten gelme. 2. psik. *karşıt duygu, antipati, fr. antipathie.	—
terah	a.i.	gam, tasa, acı, keder.	—
ters	f.i.	korku. (bk. bîm, havf, hirâs)	korku, havf, bîm. <i>ls.</i>
tevakku'	a.i.	bekleme, umma, umulma, arzu etme, isteme.	bekleme, ümit ve intizar eyleme, emel ve arzu etme.
tevellu	a.i. vely'de n	sevme, aşk ve alaka peyda etme.	—
tyre	a.i.	1. gücenme, darılma. 2. gücenen, darılan.	—
umrân	a.i.	1. mamurluk, bayındırlık, bayındırlaşma. 2. medeniyet, ilerleme, refah ve saadet, mutluluk.	[Halat olarak aynın kesriyle zebazedidir.] 1. mamurluk, ma'muriyyet, bir yerin tamamıyla mesrkun ve hakkıyla işlenmiş olması. 2. medeniyet, terakki, refah,
usret	a.i.	zor, güçlük, zahmet, sıkıntı, zorluk.	1. zor, güçlük, zahmet. 2. zaruret, darlık, sıkıntı.
üftade-gî	f.i.	1. üftadelik, düşkünlük, zavallılık. 2. âşık olma.	[üftâde] düşmüş, düşkün, bîcare. [düşkünlük manasıyla lisanımızda "üftâdegî" istimali pek çirkindir.
ümid	f.i.	umut, umma.	[ümit] umu, umma, emel, memul.
ümniyye	a.i.	1. ümit, umut. 2. istek, arzu. 3. niyet, kuruntu.	[ümniye] 1. umu, ümit, emel. 2. arzu, istek. 3. maksat, niyet, kuruntu.
ünsiyyet	o.i.	alışkanlık, ahbablık, arkadaşlık.	Zaten masdariyyet manasını mutazammın olan "üns" ismine "iyyet" edat-ı masdariyyeti ilavesiyle teşkil etmiş esassız ve yanlış bir lügattir. Arabîde asla kullanılma. "üns" ve "ülfet" lügatleri bunun manasını ifadeye kâfidir.
vahşet	a.i.	1. vahşîlik, yabanilik. 2. ıssızlık, tenhalık. 3. korku, ürküntü.	1. yabanîlik, vahşîlik. 2. ıssız, tenhalık, yalnızlık. 3. tenha ve ıssız yerlerde duyulan korku ve dehşet. 4. ürkme, korkma, dehşet.
vakahat	a.i.	arsızlık, utanmazlık, küstahlık. (bk. vekahat)	—
vamk	a.i.	sevme. (bk. muhabbet)	[vâmık] "vamk"tan sf.] âşık, sevdalı, alakalı.
vâridât	o.i. varide' den c.	1. gelir [yıllık, aylık...]. 2. hatıra gelen, içe doğan şeyler.	1. bir adam veya ailenin emlak ve akar ve nukûddan aldığı hasılat ve kira ve faiz gibi iradının mecmuu ki masarifinin karşılığı olur. 2. bir devletin vergi vesaireden senevî aldığı mebâliğ ki bütçesinin irat kısmını teşkil eder. 3. hatıra gelen şeyler, sânihât.

vecd	a.i.	1. kendisinden geçecek derecede dalgınlık. 2. tas. kendini kaybedercesine ilahi aşka dalma. 3. aşırı heyecan. 4. kederlenme.	[vect] kendini kayıp edecek derecede aşk-ı ilâhîye dalma, istiğrak.
vecel	a.i.	korkma, ürkme	—
vedd/vedâd	a.i.	dostluk. (bk. vidd, vüdd)	[yine vâv'ın harekât-ı selâsesiyle.] sevme, sevgi, muhabbet, hub, dostluk.
vefâ	a.i.	1. sözünde durma, sözünü yerine getirme. 2. dostluğu devam ettirme. 3. yetişme, yetme, kâfi gelme. 4. ödeme.	1. sözde durma, taahhüdü veya borcu ifa ve etme, ödeme. 2. muhabbette sadakat ve devam ve sebat. 3. yetişme, kifayet, kâfi vâfi olma.
vehm	a.i.	1. kuruntu, yersiz korku. 2. şüphe, tereddüt.	[vehim] 1. esassız ve batıl fikir, yanlış zehap. 2. şüphe, kuruntu, tereddüt. 3. nâbe-mahal korkma.
velâyet	a.i.	1. velilik, ermişlik. 2. veli ve ermiş olan kimsenin hali ve sıfatı. 3. başkasına sözünü geçirme. 4. dostluk, sadakat.	[Bunda ve lügat-i âtiyede vâv'ın feth ve kesri caiz ve müsavi ise de, lisanımızda meftûhu bu manaya ve meksûru ma'nâ'î âtiye hasrolunmuştur.] Velilik, evliya'ullâhtan olan zatın hâl ve sıfatı.
veleh	a.i.	[kederden gelen] şaşkınlık, sersemlik.	şaşkınlık, şaşma kalma, hayret.
veleh	f.i.	kahr ve hışım	—
vemye	a.i.	sıkıntı, meşakkat, bela.	—
ver'a	a.i.	korkaklık. (bk. bîm, havf, ru'b, ters)	haramdan içtinap, menhiyattan tevakki, takva, züht.
vicdan	a.i.	1. bulma, bir şeyi bir halde görme. 2. duyma, duygu. 3. kendinden geçme, dalma. 4. insanın içindeki iyi ve kötüyü ayırdeden duygu. 5. din, inanç.	1. bulma, bir şeyi bir halde görme. 2. kalple hissetme, duygu. 3. vecd ü hâl, istiğrak. 4. insanın kalbinde olan bir hiss-i hâfi ki iyilik etmekten muazzep olur ve iyiyi kötüden fark ve temyiz eder. [bu dördüncü mana yeni olup, ikinci manadan ahz, ve fr. consience yerine kabul olunmuştur.]
vilâ'	a.i.	1. birbirinin ardı sıra gelme. 2. ahbaplık, dostluk, yakınlık. (bk. vedd, vidd, vüdd)	yakınlık, ahbaplık, dostluk, müvâlât.
vücum	a.i.	1. darılıp susma. 2. iğrenme, tikslenme. 3. kederli olma. 4. göğüse durma.	—
yârî	f.i.	1. dostluk. 2. yardım.	1. dostluk, muhabbet, sadakat. 2. imdat, muavenet, meded-reslik.
ye's	a.i.	ümitsizlik, elem, keder. (bk. kunût, nevmîdî)	[yeis] ümitsizlik, nevmîdî, me'yusiyet.
zaar	a.i.	şiddetli korku.	—
zagine	a.i.	kin, nefret.	—
zahl	a.i.	öc, intikam; düşmanlık. (bk. adâvet, udvân)	—
zamîr	a.i.	1. iç, içyüz. (bk. dâhil, bâtın) 2. kalb; vicdan. 3. gönülde gizli olan sır.	1. iç, dâhil, her şeyin iç yüzü, batın. 2. kalp, yürek, vicdan. 3. d. sarfta <i>ben, sen, o</i> , gibi mütekellim ve muhatap ve gaipten kinaye olan isim, ki Arabîde muttasıl ve munfasıl olarak ikiye münkasımdır.
zarrâ'	a.i.	1. mihnet, keder, sıkıntı, bela. 2. şiddet. (bk. darrâ')	—

Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça Kökenli Duygu Sözcükleri

zaruret	a.i.	1. çaresizlik. 2. muhtaçlık, yoksulluk; sıkıntı.	[Arabî ta'birâtta "zarure" suretinde kullanılır.] 1. naçarlık, bir işe behemehâl mecbur olma, ister istemez onu yapma, lâbüdlük, elzemiyet. 2. ihtiyaç, fakr, son derecede yoksulluk.
zebîr	a.i.	1. mihnet, sıkıntı. 2. mektup; yazılmış şey.	—
zecz	a.i.	1. önleme, yasak etme. 2. zorlama, zorla yaptırma. (bk. icbar) 3. kovma. 4. eziyet, sıkma. (bk. cevr) 5. angarya çalıştırma.	[zeczir] 1. men, nehiy, [asıl arabîde hayvanatı sesle veya el ve işaretle kovup uzaklaştırma manasına gelir.] 2. zorlama, icbar, kerhen bir işe sevk. 3. angarya gibi meşakkatli işte kullanma, bazı erbâb-ı cürmün hıdemaât-ı şâkkada istihdamı gibi muamele. 4. cevir, eziyet. [son üç manası lisanımıza mahsustur.]
zehre	f.i.	1. öd, safra. 2. yiğitlik, cesaret.	öd, merâre, safra. <i>mc.</i> cesaret, cür'et, yiğitlik.
zevk	a.i.	1. biy. tadım. 2. tatma, tad, hoşâ giden hal, haz. 3. tas. manevi haz. 4. boş vakit geçirme; eğlence, eğlenti, cümbüş, eğlenme. 5. güzeli çirkinden ayırdetme kabiliyeti. 6. alay etme, eğlenme. (bk. suhre)	1. tatma, tat, lezzet. 2. havâss-ı hamseden biri ki ağızla duyulur, kuvve-i zâ'ika. 3. lezzet duyma, mütelezziz olma, haz, mahzûziyyet, hoşlama. 4. iyiyi kötüden fark ve temyiz etmek hâsse-i tabî'yyesi ve iktidarı, hüs-n-i tabî'at. 5. eğlence, cümbüş, tarab, keyif, safa. 6. eğlenme, istihza.
zımn	a.i.	1. iç taraf. 2. açıkça söylenmeyip dolayısıyla anlatılmak istenilen söz, gizli maksat. 3. maksat, istek, niyet.	1. iç taraf, dâhil. 2. açıktan ifade olunmayıp diğer sözlerden anlaşılan maksad-ı hafî. 3. maksat, meram, sebep.
zîk	a.i.	darlık, sıkıntı. (bk. dîk)	darlık, sıkıntı.
zôr	f.i.	sıkıntı, rahatsızlık.	[fârisîden me'hûz] 1. zahmet, rahatsızlık. 2. güçlük, usret, ıstırap, müşkülât. 3. mecburiyet, ıztrâr, cebir.
zucret	a.i.	iç sıkıntısı, yürek darlığı. (bk. ducret)	—
zulm	a.i.	1. bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koyma. 2. zulüm, haksızlık, eziyet.	[zulüm] haksızlık, gadir, sitem, cevir, adl mukabili.
zükr	a.i.	yürekten olan düşünce.	—

Sonuç

Devellioğlu'nun sözlüğünde yapılan tarama sonucunda Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça kökenli üç yüz doksan beş duygu sözcüğü tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin üç yüz sekizinin Arapça kökenli olduğu, ikisine ("ünsiyyet" ve "varidât") dair köken bilgilerinin, bu sözcükler Arapça kaynaklı olmalarına karşılık, Osmanlı Türkçesinde kazandıkları yeni anlam ve kullanımlardan ötürü Osmanlı Türkçesi olarak verildiği ve bir kelimenin (malihulya) Yunanca kökenli olduğu, kalan seksen dört sözcüğün Farsça kaynaklı olduğu görülmüştür. Devellioğlu'nun sözlüğünde bulunan sözcüklerden yüz seksen birinin *Kamus-i Türki*'de yer almadığı tespit edilmiştir. Diğer yandan, bir duygu için birden çok duygu sözcüğünün mevcut olduğu görülmüştür. Aşağıdaki listede günümüz Türkçesinde bazı duygular için Osmanlı Türkçesinde bulunan karşılıklar listelenmiştir. Anlamında korkuyu barındıran yirmi üç, kin (duyma/uyandırma) anlamını veren on sekiz, utanma

duygusu için sekiz, sevinç duygusunu karşılayan yirmi ve kederi karşılayan elli dört sözcük bulunmaktadır. Bu durum, duygu tarihi araştırmaları veya sosyolojik yorumlar için önemli veriler sunmaktadır.

korku	<i>bāk, bīm, dehşet, endişe, feza', haşye/haşyet, havf, hevl, hirās, iktirāb, maḥżure, muḥābā, nehīb, pervā, ra'se, rehb/reheb, rev', rev'a, ru'b, sehm, ters, vahşet, vehm, zaar.</i>
kin	<i>'adāvet, 'aẓam, ārīg, āzīg, buǧz, ğaym, ğıll, hıkd, ḥusāfe, iḥnet, maqt, mūkaşehā, mūnāfese/mūnafeset, müstekinne, nefsāniyyet, nikār, tahakkud, zagine,</i>
sevinç	<i>ars, behcet, enūşā, ferah, ferec, ferḥat, ḥaẓẓ, ḥubūr, ḥurremī, ibtihāc, memnuniyyet, mīzād, neşāt, neş'e, neşve, nūzhet, şādī, şen, şetāret, şevk, tarab,</i>
utanma	<i>'ār, āzerm, ḥacel, ḥaclet ḥayā', hicap, ıztınā', şenār, şerm</i>
sevgi	<i>āşq, heva, ḥıbb/ḥubb, ḥullet, iḥlās, maḥabbet, meveddet, muāḥāt, muvālāt, perestiş, şabābet, sevda, vedd/vedād</i>
acıma	<i>esef, ğufrān, iḥnā', maẓaz, merḥamet, rahamūt, rahm/ruhm, re'fet, ta'aṭṭuf,</i>
öfke	<i>'aẓam, demdeme, erd, ğayz, ğazab, hırs, ḥışm, ḥiddet, iḥnet, iltihāt, sevret, teeccüm,</i>
keder	<i>ādrenğ, āsī, azāb, azrenğ, befım, belā, belel, belyā, betyāb, bityār, cesk, ciğer, darrā', derd, elem, endişe, esef, firak, fütur, gaile, gam[m], gezend, gussa, hafl, hakka, hasret, hazen/hüzım, hemm, hereb, hicran, iktirab, i'nāt, izā', kābet, kahr, kasavet, kerb, keş-â-keş, matem, mazaz, mejeng, mihnet, pās, rāh, rencīs, sūgvārī, tâse, teessür, telhkāmī, terah, vecd, vücım, ye's, zarrā'</i>

Bu çalışma ile Osmanlı Türkçesindeki Arapça ve Farsça kaynaklı tüm duygu sözcükleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ne var ki bu sözcükleri belirli bir tasnif altında vermek, çoğu zaman bir sözcük birden çok duyguyu karşıladığı için zorlaşmaktadır. Örneğin, Farsça "ārmān" sözcüğü için Ferit Devellioğlu'nun sözlüğünde dört farklı karşılık verilmiştir: Hasret, sıkıntı, teessüf ve pişmanlık. Bu çalışmanın temel amacı, öncelikli olarak, bu dönemde duyguya dair söz varlığını tespit etmektir. Türkçedeki yabancı kaynaklı duygu sözcüklerini barındıran bu sözlüğün yeni dikkatlerle incelenmesi sonucunda altı yüzyıl boyunca şiir başta olmak üzere birçok türde eser verilen bir dilin hangi yabancı sözcükleri ödünç aldığına dair başka tespitlere de ulaşılabilecektir. Ayrıca, aynı duyguyu imliyor görünen birden çok sözcüğün aralarındaki nüansların tespitine yönelik daha kapsamlı ve bağlamsal çalışmalar hem dilbilimsel bulgulara hem de duygular tarihine, edebî eserlerin alımlanmasına ve stilistik çalışmalarına kaynaklık edecek önemli verilerin elde edilmesine olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AVERILL, J. R. (1980). *A Constructivist View of Emotion. Theories of Emotion*. Academic Press.
- DEVELLIOĞLU, F. (2011). *Osmanlıca Türkçe Sözlük*. İstanbul: Aydın Yayınları.
- DOĞAN, L. - C. ERDİN (2021). "Gagauz Türkçesinde Mental Fiiller". *International Journal of Languages Education*. IX/2: 191-221.
- Ekman, P. (1992). "An argument for basic emotions", *Cognition & Emotion*, 6(3-4), 169-200.
- FREVERT, U. (2014). "Emotional Lexicons: Continuity and Change in the Vocabulary of Feeling 1700-2000". *Reviews in History*. Oxford: OUP Oxford: 1-31.

- İLTER, E. (2019). *Karahanlı Türkçesinde Duygu Fiilleri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- KEMPER, T. D. (1987). "How Many Emotions Are There? Wedding the Social and the Autonomic Components". *American Journal of Sociology*. XCIII/2: 263–289.
- OGURA, M. (2015). *Words and Expressions of Emotion in Medieval English*. *Words and Expressions of Emotion in Medieval English*. Bern: Peter Lang.
- ÖZKAN, A. F. (2019). *Türk Romanında Duygular (1872-1901)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- PRINZ, J. (2012). "Which Emotions are Basic?" *Emotion, Evolution, and Rationality*: 1–19.
- ROSENWEIN, B. H. (1981). *Emotional Communities in Early Middle Ages*. Cornell University Press.
- ROSENWEIN, B. - R. CRITIANI (2019). *Duygular Tarihi Nedir?*. (çev. K. Özdi). İstanbul: Isık Yayınları.
- SAMİ, Ş. (2019). *Kamus-ı Türki*. (ed. Paşa Yavuzarslan). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- ŞAHİN, S. (2012). *Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- YAVUZARSLAN, P. (2019). "Ön Söz". *Kamus-ı Türkî*. (ed. P. Yavuzarslan). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YILDIZ, H. (2016). *Eski Uygurcada Mental Fiiller*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).